

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 06.05:712(497.4 Celje)"1871/1941"

Prejeto: 24. 4. 2006

Skrb za urejenost okolja v okviru olepševalnega in turističnega društva v Celju v letih 1871–1941

IVANKA ZAJC-CIZELJ

dr. zgodovinskih znanosti, arhivska svetnica
Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje
el. pošta: ivanka.cizelj@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Avtorica nas seznanja z delovanjem olepševalnega in turističnega društva, ki je v glavnem skrbelo za bolj zdravo in čisto okolje.

Za predstavitev njegovega delovanja je uporabila večinoma podatke, ki jih je našla v upravnih fondih, kajti društveni dokumenti se niso ohranili.

KLJUČNE BESEDE: društvo, turizem, park, nasad, drevored, Savinja, onesnaženje

ABSTRACT

CARE FOR THE TIDY ENVIRONMENT IN THE FRAME OF THE SOCIETY FOR THE CARE AND IMPROVEMENT OF THE DISTRICT OR THE TOURIST AREA IN CELJE IN THE YEARS 1871–1941

The author introduces to us the activity of the Society for the care and improvement of the district or the tourist area, which was, in the first place, taking care of a healthier and cleaner environment.

For the presentation the author used for the most part the information she found in the administrative funds because the society documents have not been preserved.

KEY WORDS: society, tourism, park, pleasure grounds, avenue planted with trees on one or both sides, the Savinja river, pollution

Z vprašanjem olepšave mesta so se začeli ukvarjati že v osemnajstem stoletju, kajti s širjenjem prebivalstva se je zelenje vse bolj umikalo stavbam. Ljudje so začeli izgubljati prvotni stik z naravo in prav zaradi potrebe po obnovitvi tega stika so začeli nastajati prvi "umetni" nasadi.

Leta 1771 so na Jožefovem hribu posadili hraste, a so jih sredi 19. stoletja na pobudo Josefa Wokauna zamenjali s smrekami; te so zrastle v "prekrasen gozd", vendar so ga morali zaradi napada lubadarja v začetku 20. stoletja posekati.

Prvi park so zasadili leta 1828 na "veliki" Glaziji. Tam so uredili drevorede in sprehajalne poti, delo pa so nadaljevali naslednje leto na "mali" Glaziji.

Leta 1856 je profesor Ivan Orešnik tik ob Savinji zasadil prvi drevored in s tem položil temelj mestnemu parku; pomagala sta mu Josef Wokaun in nadučitelj Koderman.

"Ti začetki so bili v glavnem delo posameznikov. Iz njih se je dobro videlo, kako potrebno bi bilo organizirano delo, ki bi imelo za cilj estetsko olepšavo mesta in ustvaritev pogojev za obuditev in krepitev turizma".¹

¹ Orožen, Rast celjskega mesta in zgodovina olepševalnega in turističnega društva, *Celje in olepševalno društvo*, str. 12 in 13.

Mestno olepševalno društvo 1871–1919

Mestno olepševalno društvo je bilo ustanovljeno leta 1871. Mestna občina je 4. avgusta 1871 dobila obvestilo, da je deželno namestništvo odobrilo statut Mestnega olepševalnega društva in tako potrdilo njegovo ustanovitev.²

Glavne naloge Društva so bile: skrb za olepšavo mesta in njegove okolice, odstranjevanje obstoječih nepravilosti, preprečevanje namestitve estetsko spornih naprav in skrb za prijetno bivanje domačinov in tujcev.

Odbor Društva je bil zadolžen za sprejetje potrebnih ukrepov; Društvo jih je izvajalo sporazumno z občinskim svetom in posameznimi posestniki.

Sredstva za delovanje je Društvo pridobivalo s članarino in prostovoljnimi prispevki. Članarino so pobirali mesečno in je znašala (najmanj) deset krajcarjev.

Člani Društva so bili lahko moški in ženske, vendar ženske niso imele neposredne volilne pravice, ampak samo posredno – volile so lahko s pooblaščenecem.

Društvo je vodil petčlanski odbor; ta je izmed članov izvolil predsednika in njegovega namestnika, ki je bil obenem tudi gospodar, ter blagajnika in tajnika.

Ob morebitni ukinitvi ali razpustitvi Društva bi premoženje dobila mestna občina s pogojem, da ga porabi za polepšanje mesta.³

Na seji novembra 1871 so postavili vprašanje vzdrževanja grajskih razvalin (starega celjskega gradu). Iz vsebine razprave je vidno, da je Društvo za vzdrževanje (*Die Erhaltungsverein*), ki je do tedaj skrbelo za razvaline, prenehalo delovati in je gospod Frolich na osnovi društvenih aktov predal občini petinpetdeset goldinarjev (gld) društvenega premoženja.

Grajske razvaline so bile deželna last, zato je dežela za vzdrževanje namenila iz letnih proračunskih sredstev določen znesek (leta 1870 je namenila za vzdrževanje razvalin sto gld). Nekaj sredstev pa je zbralo Društvo z zbiralnimi akcijami in darili.

Neposredno skrb za grajske razvaline bi po ukinitvi društva prevzela občina, dežela pa bi ji pri tem pomagala.

Wambrechtsamer je predlagal, da bi vzdrže-

vanje grajskih razvalin prevzelo Mestno olepševalno društvo, občinski odbor pa poskrbel za nadzor nad prispevki.⁴

Glavno skrb je Mestno olepševalno društvo posvetilo namestitvi in ureditvi mestnega parka. Prvotno so zemljišče ob vznožju Miklavškega hriba vodili (v zemljiški knjigi) kot pašnik. Ko ga je dobilo Društvo v upravljanje, je poskrbelo za nasaditev dreves, okrasnega grmičevja ter ureditev gredic in stezic. Posebne zasluge za ureditev mestnega parka pripisujejo gospodarju Društva Karlu Mathesu, sicer celjskemu pivovarnarju.⁵

Mestno olepševalno društvo je marca 1873 vložilo zahtevek za posaditev dreves ob obeh parcelah na Glaziji, kjer je bilo vojaško vadišče.⁶

Za naslednje leto je Društvo načrtovalo ureditev otroškega igrišča v mestnem parku, in sicer na parceli podružnice Deželne kmetijske družbe. Ker je moralo najprej urediti lastništvo, je vložilo prošnjo, naj omenjeno parcelo namenijo otroškemu igrišču.⁷

Društvo si je vsa leta prizadevalo za povečanje parkovnih površin. Leta 1882 je načrtovalo razširitev obstoječega sprehajališča in je predlagalo mestni občini, da bi za to odkupila Cilenškovo posest, ki je mejila na mestni park.

Leta 1882 je Društvo že imelo lastnega, strokovno usposobljenega vrtnarja, ki je opravljal tudi službo čuvaja parka.

Mestna občina je sto gld iz občinskega proračuna odobrila za čuvaja parka in mu dala na voljo brezplačno stanovanje v poslopju mestnega gledališča.⁸

Mestno olepševalno društvo je skrbelo ne le za mestni park, ampak še za park na Jožefovem hribu, kot je vidno iz namembnosti občinskega prispevka. Leta 1883 je znašal dvesto gld, in sicer sto gld za vzdrževalna dela v mestnem parku in sto gld za vzdrževalna dela v parku na Jožefovem hribu.⁹

Z lepšim videzom mesta niso poskrbeli le za dobro počutje meščanov, ampak so privabili tudi

⁴ ZAC, MOC I, fasc. 2, zapisnik seje mestnega sveta, 3. 11. 1871.

⁵ Orožen, n. d., str. 14.

⁶ ZAC, MOC I, fasc. 3, zapisnik seje mestnega sveta, 14. 3. 1873.

⁷ ZAC, MOC I, fasc. 3, zapisnik seje mestnega sveta, 27. 2. 1874. Dejansko je šlo za zemljišče, ki ga je takrat uporabljal sluga podružnice Kmetijske družbe kot vrt.

⁸ ZAC, MOC I, fasc. 17, vloga Mestnega olepševalnega društva za pomoč pri razširitvi parkovnih površin in vzdrževanju parkovnega čuvaja, 3. 3. 1882.

⁹ ZAC, MOC I, fasc. 6, zapisnik seje mestnega sveta, 6. 4. 1883.

² ZAC, MOC I, fasc. 2, zapisnik seje mestnega sveta, 4. 8. 1871.

³ ZAC, MOC I, fasc. 74, *Pravila olepševalnega društva mesto Celje*, priložena dopisu društva kot utemeljitev zahteve, da občinski odbor prepove postavitev "pobojnega mostu" pri gostišču "Zamorec".

tujce in naredili prvi korak k razvoju tujkega prometa (turizma). Mestno olepševalno društvo je skrbelo za povečanje tujkega prometa le posredno. Za opravljanje te dejavnosti so leta 1884 ustanovili t. i. *tujskoprometni komite*, ki je deloval pod pokroviteljstvom občine; vanj so predlagali tudi tri predstavnike Mestnega olepševalnega društva, in sicer: J. Negrija, dr. Stepischnegega in J. Rakuscha.¹⁰

Parkovno površino so znatno povečali leta 1885, ko je občina odkupila pobočje na južni strani parka – tako imenovano Reiterjevo posest in jo priključila parku.

Dotatne parkovne površine so povečale obseg društvenih dejavnosti: nasadili so štiriindvajset kostanjev, podaljšali drevored, uredili razgledne točke na vrhu Reiterjevega hriba ter namestili klopi. Hkrati so uredili tudi okolico spomenika cesarja Jožefa, odstranili grmičevje in posejali travo.¹¹

Sadike kostanjev je Društvo dobilo na Jožefovem hribu in prav tako tudi dvesto petdeset smrekovih kolov, ki so jih potrebovali za oporo pri nasaditvi lipovega drevoreda na obeh straneh parkovne dovozne poti.

Ob ženskem kopalšču so nasadili kostanje in tako podaljšali glavni drevored.

Društvo je sredstva, ki so bila na voljo, porabilo za vzdrževalna dela v parku in za navedene sadike. Za kole mu je zmanjkalo sredstev, zato je zaprosilo občino, da mu jih je dodelila brezplačno.

Na prostor, kjer so izkopalni sadike kostanjev, so posadili drugo drevje. Smrekove kole so dobili pri rednem redčenju drevja. Tako so načrtno poskrbeli, da naravno ravnovesje rastlinja na Jožefovem hribu ni bilo porušeno.¹²

Leta 1887 je olepševalno društvo na mestni svet naslovilo prošnjo, v kateri je predlagalo, da mesto Celje vloži zahtevek (na vladni urad) za priznanje statusa klimatskega zdravilišča.¹³

V sekciji so bili mnenja, da bodo s to vlogo počakali še nekaj časa.

Kot drugo je društvo zahtevalo poostren policijski nadzor v parku, kopalščih in na periščih; to bi uredili v dogovoru s policijo.

Društvo se je obrnilo na občino, naj poskrbi za ureditev obeh prostorov nad Kapucinskim mostom, ki so ju uporabljali za pranje perila, perišča pa preseli navzdol ob Savinji in jih uredi vzdolž železniškega mostu do izliva Voglajne. Župan se je s predlogom strinjal s pogojem, da za predlagano selitev perišč ne bo nobenih zadržkov.

Glede zaščite rastlinja na Jožefovem hribu je Društvo predlagalo občini, da pri predvideni dražbi sečnje poskrbi, da poseg v rastlinje ne bo ogrozil naravnega ravnovesja.¹⁴

Na napovedani obisk prestolonaslednika, nadvojvode Rudolfa, se je Celje temeljito pripravilo. Za izvedbo dostojnega sprejema so ustanovili častni komite, v katerem so bili deset članov občinskega odbora in predsedniki celjskih društev.

Komite se je odločil, da na Glaziji postavi lesen paviljon za slovesnost ob sprejemu.

Po odhodu prestolonaslednika se je za paviljon zanimalo Mestno olepševalno društvo in občini predlagalo, naj ga prestavi v mestni park, da bi ga uporabljali pri glasbenih prireditvah.

Občina predloga ni v celoti zavrnila, je pa odložila izvedbo na naslednje leto; predstavili naj bi ga po končani pokrajinski razstavi oziroma do konca oktobra leta 1888.¹⁵

Dolgoletni gospodar in duša društva Karel Mathes se je leta 1890 preselil v Gradec; za njegove zasluge ga je društvo nagradilo tako, da je po njem imenovalo globel, ki je vodila od gozdne restavracije proti vrhu hriba – "*Karlov jarek*", in paviljon na vrhu Reiterjevega hriba – "*Karlov paviljon*".

Mathesa je nasledil Josef Pallos, ki je poskrbel za nasip vzdolž parka in tako preprečil, da bi narasla Savinja poplavljala parkovne površine.¹⁶

Rešitev za zaščito parka pred poplavami so iskali že leta 1890. Najbolj so bile izpostavljene steze, saj so bile ob vsakem večjem naliivu poplav-

sko in moško kopalšče – voda je bila tu nekoliko bolj globoka kot v Hausbaumovih kopalščih. Orožen, n. d., str. 16.

¹⁴ ZAC, MOC I, fasc. 5, zapisnik seje mestnega sveta, 2. 9. 1887.

¹⁵ ZAC, MOC I, fasc. 5, zapisnika sej mestnega sveta, 16. 10. 1887 in 2. 12. 1887, dopis mestnega urada vojaškemu poveljstvu v Celju, 9. 12. 1887.

¹⁶ Orožen, n. d., str. 14. Nasip je bil zgrajen leta 1892 in še isto leto se je izkazalo, kako je koristen, kajti narasla Savinja tokrat ni poplavlila parka.

¹⁰ ZAC, MOC I, fasc. 4, zapisnika sej mestnega sveta, 4. 4. 1884 in 27. 6. 1884. Orožen v n. d., str. 18, omenja, da tujskoprometni komite vse do leta 1891 "*ni kaj prida storil*". Bolj dejaven je postal leta 1891, ko so uredili njegovo delovanje – povečali število odbornikov, določili triletni mandat, uredili informativno pisarno, prevzeli posredovanje za najemanje sob in določili odsek za markiranje poti. Poskrbeli so tudi za tiskanje tujsko-prometnih publikacij.

¹¹ ZAC, MOC I, fasc. 5, zapisniki sej mestnega sveta, 6. 1. 1886, 7. 5. 1886 in 3. 12. 1886.

¹² ZAC, MOC I, fasc. 18, dopis Mestnega olepševalnega društva, 29. 11. 1886.

¹³ Živahnosti v mestu ob Savinji sta zlasti v poletnih mesecih botrovali dve kopalšči; leta 1871 je Franc Hausbaum zgradil moško in žensko kopalšče ob levem bregu Savinje. Ob desnem bregu, tik nad izlivom Sušnice, pa je poskrbel za kopalce Josef Pallos, ki je zgradil nekoliko manjše žen-

ljene; osrednji del parka je bil namreč pod nivojem Savinje. Sprva so načrtovali utrditev podlage in dvig stez, vendar občina za to ni imela sredstev.¹⁷

Na občinski svet je Društvo naslovilo vlogo, v kateri je predlagalo izboljšavi (v mestu in v parku):

- ureditev odtokov za deževnico, ki je bila takrat speljana iz žlebov naravnost na pešpot. Predlagali so, da bi to vodo speljali v kanalizacijo;
- osvetlitev dela parka – glavnega drevoreda ali vsaj tistega dela, ki je vodil od brvi do ženskega kopališča s plinskimi lučmi ali petrolejkami. Osvetlitev je bila potrebna zaradi varnosti, kajti park so obiskovali tako tujci kot domačini, in sicer podnevi in ponoči.

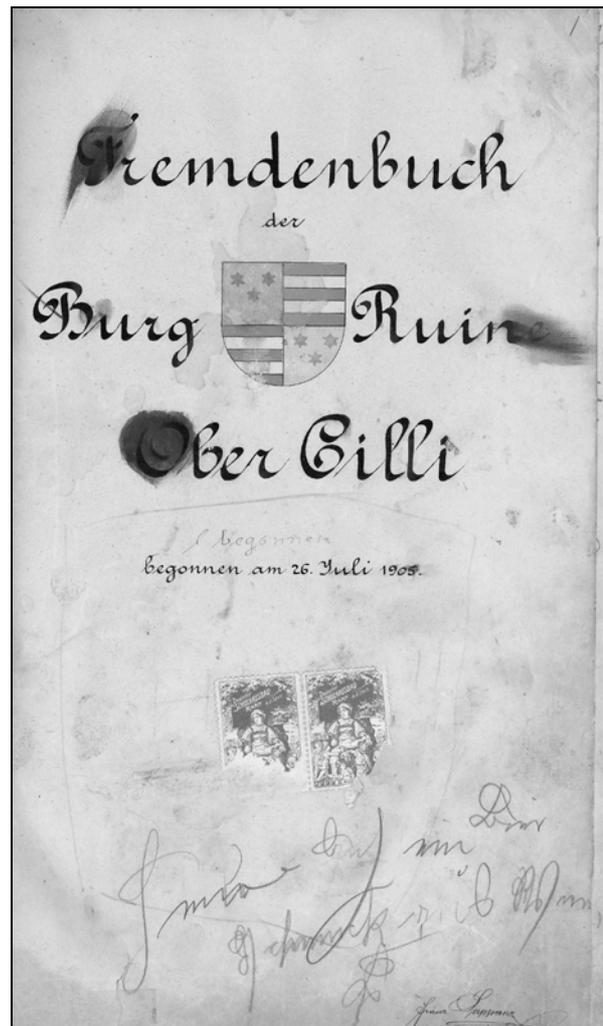
Mestni svet je obravnaval omenjena predloga in sklenil, da bo posebno pozornost pri novogradnjah namenil ureditvi odtokov za deževnico.

V zvezi z ureditvijo razsvetljave v parku niso sprejeli posebnih sklepov.¹⁸

Leta 1892 je upokojeni major Franz Higersperger prodal mestu posest nad zahodnim delom parka, ki je obsegala gozd, več njiv, travnik, pašnik in tri vinograde ter se raztezala od gozdne restavracije nad Seidlovim studencem proti vrhu Lisc.¹⁹ K posesti sta spadali še hiša in zidanica. Tudi to posest so spremenili v "park", uredili poti in na jasi pod gozdom postavili paviljon.

Pod posestjo je društvo uredilo zajetje in izvir ogradiło z zidom – studenec je dobil ime po celjskem gimnazijskem profesorju, pesniku in arheologu Gabrielu Seidlu.²⁰

Seidlov studenec je še danes dobro obiskana točka meščanov, ki zaradi vse bolj (z nitrati) onesnažene vode celjskega vodovoda (zajetje v Medlogu) pridno natakajo vodo za pitje in kuhanje.

ZAC, fond Posebne zbirke, Knjiga vtisov Celje – Stari Grad

Ker je območje na katerem je bil mestni park, vključno z Reiterjevimi hribom in Higerspergerjevim zemljiščem, spadalo v katastrsko občino Lisce in upravno občino Celje – okolica, si je mesto prizadevalo in leta 1892 tudi doseglo, da so območje parka, vključno z omenjenima območjema in gozdno restavracijo, priključili k mestu. Omenjeno gozdno restavracijo je leta 1892 Karel Mathes prodal Mestnemu olepševalnemu društvu.²¹

Obstoj in delovanje Društva sta slonela na članarini, prostovoljnih prispevkih ter na podpori mestne občine in hranilnice. Za vzdrževanje gostilne niso imeli namenskih sredstev, zato so jo oddali v najem. Vzdrževalna dela na zgradbi so pokrivali s članarino in najemnino za gostilno.

Na občnem zboru leta 1898 se je Društvo odločilo za temeljitejšo obnovo gozdne restavracije in

¹⁷ ZAC, MOC I, fasc. 18, dopis Mestnega olepševalnega društva, 12. 8. 1890, odgovor mestnega sveta, 11. 9. 1890.

¹⁸ ZAC, MOC I, fasc. 18, dopis Mestnega olepševalnega društva, 3. 6. 1890; odgovor mestnega sveta, 25. 6. 1890.

¹⁹ Hrib Lisce so začeli naslavljeni Anski vrh – po navedbah Orožna je hrib dobil to ime po Ani Riedl, vdovi tiskararja Jeretina.

²⁰ Johann Gabriel Seidl je prišel na mesto gimnazijskega učitelja leta 1829. Ob stoti obletnici njegovega rojstva (leta 1904) mu je Celje odkrilo spominsko ploščo, ki jo je po originalni sliki izklesal iz marmorja graški kipar Brandstetter. Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli*, str. 350, 462. Glej tudi: Menaše, *Svetovni biografski leksikon*, str. 874, geslo: Seidl. K Seidlovemu studencu je rad zahajal mladi Meško s prijatelji. V sestavku *Pred šestdesetimi leti* je napisal, da so na ta kotiček vezani njegovi najlepši spomini. Danes se ta izvir imenuje Meškov studenec. *Slovstveni in kulturno-zgodovinski vodnik po Sloveniji*, str. 18, geslo: Seidlov studenec.

²¹ Orožen, n. d., str. 16.

zasteklitev verande. Zato je prosilo občino za dodelitev namenskih sredstev. Občina je odobrila šeststo gld in jih izplačala kot podporo za leto 1898.²²

Leta 1894 so se v odboru Olepševalnega društva pokazala huda nasprotja med predsednikom in drugimi člani. Odbor je zahteval sklic izredne seje in obvestil občinski svet, da bo v celoti odstopil, če predsednik ne bo sklical seje.²³

Vzrok za nastala nesoglasja ni viden niti iz dopisa niti iz ohranjene dokumentacije.

Leta 1895 je na Celjskem pustošil ciklon in popolnoma uničil mestni park ter tako povzročil Mestnemu olepševalnemu društvu tolikšne dodatne stroške,²⁴ da si zaradi njih še do leta 1898 ni opomoglo. To je vidno tudi iz prošnje za dodelitev dodatnih sredstev za vzdrževanje poti in nasadov.²⁵

Pranje perila je prišlo ponovno na dnevni red mestnega sveta aprila 1895, ko je Mestno olepševalno društvo sklenilo, da bo dokončno doseglo prepoved pranja perila v Savinji pri vhodu v mestni park, torej med brvjo čez Savinjo in mostom prek Sušnice. Načrtovali so ureditev omenjenega prostora, razširitev obstoječega tlaka ter nasutje in ravnanje preostalega prostora.

Župan je na seji predstavil zahtevo Društva in predlagal sprejetje sklepa o prepovedi pranja perila pri vhodu v mestni park. Za ureditev obrežja so pooblastili gradbeni odsek.²⁶

O prepovedi pranja so Celjane obvestili na običajen način – "z bobnom". Prepoved so objavili tudi na oglasni deski in v *Nemški straži* (Deutsche Wacht). Da pri vhodu v park ne bi več prali, je skrbela mestna straža.

Vsa zadeva le ni potekala tako gladko, kot so pričakovali, saj je prišlo kar nekaj pritožb in "val petičij" zaradi prepovedi pranja in sušenja perila na omenjenem mestu; vendar so vsa nasprotovanja zavrnila kot neutemeljena.

Gradbenemu odseku so naročili, naj pri načrtovanju ureditvenih del na obrežju sodeluje s protipožarno brambo in predvidi ureditev primernega

dostopa za gasilce in dovozne poti za gasilno vozilo.²⁷

Društvo je prepoved pranja in sušenja perila med brvjo čez Savinjo in mostom prek Sušnice z odobravanjem sprejelo in prosilo na občino za denarno pomoč pri ureditvi obrežja, kajti za te posege niso imeli sredstev. Na tako pridobljenem zemljišču je Društvo načrtovalo ureditev zelenice in posaditev okrasnega grmičevja.²⁸

Rudolf Schneider je naredil načrt za ureditev obrežja. Predvidel je izdelavo kamnitega nabrežja s stopnicami. Po ogledu terena so sklenili, da uredijo obrežje tako, da ga na eni strani v dolžini 38 m obložijo.²⁹

Občina je za navedena dela prispevala dvesto gld.³⁰

Od leta 1884 je v Celju deloval tujsko-prometni komite, ki je po navedbah prof. Janka Orožna postal dejavnejši šele po letu 1891. Do leta 1908 je skrbel predvsem za najemanje in oddajanje sob ("*poletnih stanovanj*") ter za označevanje poti v mestu in okolici. Večja propagandna akcija komiteja je stekla leta 1908. Takrat so izdali prospekt, v katerem so predstavili Celje kot *priljubljeno spodnještajersko mesto s poletno svežino, krasno okolico, z zdravilnimi kopališči, blago klimo na 241 m nadmorske višine, s sedem tisoč prebivalci, oddaljeno sedem ur vožnje s bitrim vlakom od Dunaja in Budimpešte ter pet ur od Trsta in Reke.*

Iz opisa mesta lahko razberemo, da je bilo mesto zelo čisto, brez prahu, s širokimi tlakovanimi ulicami, z velikimi modernimi zgradbami in ljubkimi četrtmi in da je imelo vodovod z visokogorsko studenčnico ter urejeno plinsko razsvetljavo; potekala je tudi elektrifikacija mesta.

Najprivlačnejša točka je bilo kopališče na Savinji s temperaturo vode od 20–30°C. Kopanje so priporočali pri zdravljenju slabokrvnosti in živčnih bolezni.

Mestni park so opisali kot *dragulj s senčnimi drevoredi, z mikavnimi napravami in dobrimi stezami po gričkih in dolinah, kjer se obiskovalec počuti nad vse prijetno.*³¹

²² ZAC, MOC I., fasc. 83, vloga Mestnega olepševalnega društva za dodelitev podpore, 9. 5. 1898 in odobritev, 13. 5. 1898.

²³ ZAC, MOC I., fasc. 19, sporočilo Mestnega olepševalnega društva, 9. 5. 1894.

²⁴ ZAC, MOC I., fasc. 15, vloga na mestno občino, 13. 4. 1907.

²⁵ ZAC, MOC I., fasc. 83, vloga Mestnega društva za dodelitev pomoči, 17. 6. 1898.

²⁶ ZAC, MOC I., fasc. 7, zapisnik seje mestnega sveta, 5. 4. 1895.

²⁷ ZAC, MOC I., fasc. 7, zapisnik seje mestnega sveta, 16. 8. 1895.

²⁸ ZAC, MOC I., fasc. 72, dopis Mestnega olepševalnega društva, 1895.

²⁹ ZAC, MOC I., fasc. 72, zapisnik o ogledu terena, 30. 10. 1895.

³⁰ ZAC, MOC I., fasc. 7, zapisnik seje mestnega sveta, 6. 9. 1895.

³¹ ZAC, MOC I., fasc. 119, Celje, reklamna zloženka, ki so jo tujci lahko dobili v knjigarni; informacije za tujce so posredovali na mestnem uradu, v knjigarni Fritza Rascha in kavarni Merkur.

ZAC, fond Posebne zbirke, Knjiga vtisov Celje – Stari Grad

O stanju turizma leta 1896 nam pove število nočitev – do oktobra navedenega leta je v Celju prenočilo 4197 oseb, od teh 3184 moških in 1013 žensk; do tri dni je v Celju prebivalo 562 oseb, od tri do sedem dni 647 oseb, od enega do dva tedna 96 oseb, od dva do tri tedne 258 oseb, od tri do štiri tedne 107 oseb, od štiri do pet tednov 44 oseb, od pet do šest tednov 56 oseb in več kot šest tednov 35 oseb. Zanimivo je predvsem to, da so v tujskem prometu prevladovali moški; delež moških je znašal več kot 75 %.³²

Turistična sezona je v Celju trajala pet mesecev,

³² ZAC, MOC I, fasc. 75, poročilo o stanju tujskega prometa v Celju, oktober 1896. Domovina po pisanju dr. Frana Vatovca daje drugačno sliko o uspešnosti društva in komiteja za tujski promet in ravno za leto 1896 ocenjuje, da je tujski promet v Celju prav skromen. Vzrok za takšno stanje naj bi bil v nacionalni nestrpnosti celjskih Nemcev, Vatovec, Politični časnik – Domovina, Celjski turizem, *Celje in olepševalno društvo*, str. 55.

in sicer od maja do septembra. V tem času je leta 1909 prenočevalo v Celju 1896 tujcev, od teh iz avstrijskega dela dežele 1280 (z Dunaja 125, iz Gradca 86, iz preostalih krajev Avstrije 1069, od teh iz Štajerske 452), iz ogrskega dela dežele 458, iz Nemčije 94, Italije 54; preostali so bili iz Bosne, Rusije in od drugod. Skupaj je bilo v tem času zabeleženih 2960 nočitev. V gostiščih je bilo na voljo 350 ležišč, v zasebnih sobah pa 200.

Prevozna sredstva, ki so jih lahko najeli tujci, so bili *fijakarji*³³ – na voljo je bilo štirinajst kočij z eno vprego in trinajst z dvema vpregama.³⁴

V Gradcu je bila konec 19. stoletja ustanovljena Deželna zveza za tujski promet na Štajerskem; vanjo so se lahko vključili društva, posamezniki ter ustanove, in sicer: zdravilišča, zdraviliške komisije, olepševalna društva in sorodne družbe, občinska vodstva turističnih krajev, turistična, športna in planinska društva, hotelirji, lastniki gostišč in gostilniških obratov, hišni posestniki, ki so oddajali sobe, obrtniki, trgovci in sploh vsi, ki so bili kakorkoli pomembni za razvoj turizma.³⁵

Društvo je do leta 1914 uredilo mestni park; vanj so namestili vremensko hišico, tople grede, glasbeni paviljon in kamnito mizo, narejeno iz rimskega stebra. Park je tako postal središče društev in kulturnih in zabavnih prireditev. Društvo je skrbelo ne le za mestni park, ampak tudi za vitez mesta, uredilo poti do bližnjih izletniških točk, npr. na Anski vrh (hrib Lisce), na Jožefov hrib, v Marovškovo gozd ... Nasadili so več predvsem kostanjevih drevoredov – za železniškim nasipom, za Voglajno do Skalne kleti in do vznožja grajskega hriba ... Poskrbeli so za popravilo Friderikovega stolpa in vzdrževanje grajskih razvalin.

Društvo je v prvem obdobju delovanja imelo zavidanja vredno število članov – po podatkih Orožna naj bi jih bilo kar petsto.³⁶

³³ Fijakar, ime je dobil po sv. Fiakriju, čigar slika je bila na pariškem hotelu, kjer so okrog leta 1640 začeli uporabljati potniške kočije: Verbinc, *Slovar tujke*, str. 211; Fijakarstvo je bilo priznana obrt, za katero so potrebovali koncesijo. Tovrstno dejavnost je v Celju urejal fijakarski red, ki so ga natisnili leta 1895 in je izšel v obliki brošure *Fiakker – Ordnung für die Stadt Cilli*.

³⁴ ZAC, MOC I, fasc. 131, koncept poročila o stanju tujskega prometa za 1. 5. 1909–30. 9. 1909; besedo tujec moramo v tem kontekstu razumeti širše, in sicer kot osebo iz drugega kraja ali države – v nasprotju z današnjim pomenom – izraz tujec pomeni gosta iz druge države.

³⁵ ZAC, MOC I, fasc. 92, pravila Deželne zveze za tujski promet na Štajerskem in fasc. 152, dopis deželne zveze vsem možnim kandidatom za vključitev v Zvezo, julij 1913.

³⁶ Orožen, n. d., str. 17/18.

Med prvo svetovno vojno je društveno delovanje zamrlo; to je pomenilo še dodatno škodo za nasade, ki jim tudi vojna ni prizanesla.

Nova doba je leta 1919 opozorila Slovence na občni zbor Olepševalnega društva v želji, da bi se ga udeležili v čim večjem številu in prevzeli društvo. Vendar neuspešno, kajti Slovenci so "pričakovali, da se bodo razmere uredile na drug način". Poziv je Nova doba ponovila v št. 116 z utemeljitvijo, da staro društvo ne naredi ničesar, da je občinska uprava v slovenskih rokah in naj Slovenci končno prevzamejo Društvo, kajti park "kar kliče po obnovi". Medtem so "Nemci" Društvo razpustili s pojasnilom, da nimajo sredstev za delovanje.³⁷

Društvo je v prvem obdobju delovanja veljalo za nemško, čeprav so v njem delovali tudi Slovenci. Na to kaže dejstvo, da je Nova doba pozivala Slovence, naj se v čim večjem številu udeležijo občnega zbora in Društvo prevzamejo. Tega pa ne bi mogli prevzeti, če ne bi bili včlanjeni, kajti občnih zborov Društva in preostalih sej, razen kulturno-zabavnih prireditev, so se lahko udeležili samo člani in morebitni vabljeni gostje, ki pa niso imeli pravice do glasovanja.

Celjsko olepševalno društvo, Olepševalno in tujsko-prometno društvo v Celju 1920–1940/41

Ker Slovincem ni uspelo prevzeti "nemškega" društva, so na pobudo dr. Kalana 26. februarja 1920 sklicali zborovanje, na katerem se je zbralo sto trideset oseb. Te so izvolile pripravljalni odbor; njegova naloga je bila pripraviti društvene predpise in sklicati ustanovni občni zbor. Predsednik pripravljalnega odbora je postal Ivo Šubic, občinski uslužbenec; ta je bil pozneje izvoljen za predsednika in je vodil društvo vse do ukinitve leta 1941. V odboru so bili še: hišni posestnik Volavšek, davčni uradnik Rudolf Volovšek, gozdarski svetnik Travirka, učitelj na meščanski šoli Ferdo Šentjunc, gozdarski uradnik Alojz Rihteršič, fotograf Josip Pelikan, Ela Kalan in Josipina Rebek.

Odbor je meščane povabil, naj se v čim večjem številu včlanijo v društvo, in določil mesečno članarino – eno krono (K). Uspeh je bil zavidanja vreden – na občnem zboru 17. februarja 1921 se je zbralo kar šeststo trideset članov. Tokrat so bili izvoljeni ti odborniki: Ivo Šubic, Jožko Bizjak, Jernej Videnšek, Franjo Natek, Josip Pelikan, Alojzij Rihteršič, Rudolf Volovšek, Beno Serajnik, Franjo Križanič, Fran Tiller in Drago Sirec. Sprejeli

so tudi sklep o povišanju članarine na dve kroni mesečno.

Pripravljalni odbor je ne le pripravljaval ustanovitev društva, ampak je tudi praktično nadaljeval delo starega društva in odstranjeval posledice vojne. Popolnoma je obnovil mestni park in uredil nasad pred železniško postajo. Poleg tega je občino opozoril tudi na pomanjkljivosti, pomembne za estetski videz mesta in dobro počutje meščanov, kot npr. na posipanje mestnih cest s predebelim gramozom – to je oteževalo tako hojo kot tudi vožnjo – in na ograjo na Glaziji, ki jo je napravil Celjski športni klub, tako da je svoje igrišče "naravnost na barbarski način ogradil z deskami, ki so pribite enostavno na drevesa".

Odbor je zaprosil mestni magistrat, da mu občina prepusti Glazijo, da bi jo preuredil v sprehajališče za meščane, vendar občina ni privolila, ker je bilo "že načelno sklenjeno, da ostane ta prostor za telesno vzgojo mladine in se ima le za šport in igrišča uporabiti".³⁸

Od 1. marca 1920 je delal za Društvo strokovno usposobljeni vrtnar Martin Jelovšek. Leta 1922 je vrtnarja Jelovška prevzela občina, Celjskemu olepševalnemu društvu pa dodelila vajenca Franca Zupanca.

Leta 1926 je Olepševalno in tujsko-prometno društvo dobilo dovoljenje za opravljanje vrtnarske obrti. Izdalo ga je celjsko mestno glavarstvo (23. avgusta 1926 s št. 608/1927). Poslovodja vrtnarije je postal vrtnarski mojster Martin Jelovšek, Franca Zupanca pa so zaposlili kot vrtnarskega pomočnika.³⁹

Uspeh pripravljalnega odbora je materialno sloanel na članarini, podpori posameznikov in visoki občinski pomoči. Leta 1920 je znašala pet tisoč K in leta 1921 kar štirideset tisoč K. Za obnovo parka so porabili šestintrideset tisoč K.

Na ustanovnem občnem zboru Društva so izpostavili škodo na parkovnih površinah in inventarju, ki je nastala zaradi objestnosti nekaterih obiskovalcev – čevljarski mojster Josip Kolšek je opozoril, da "labkomiselni mladi ljudje kvarijo klopi in stole, trgajo rože in delajo škodo nasadom ...".⁴⁰

³⁷ Vatovec, Politični časniki – Nova doba, Olepševalno društvo v Celju, v: *Celje in olepševalno društvo*, str. 63–67.

³⁸ ZAC, MOC II, fasc. 26, dopis Celjskega olepševalnega društva, 9. 8. 1920, odgovor mestnega magistrata, 30. 8. 1920.

³⁹ ZAC, MOC II, fasc. 14, vloga društva za opravljanje pokopališke vrtnarske službe, 31. 7. 1936.

⁴⁰ Orožen, n. d., str. 18–20.

Leta 1923 se je društvo vključilo v Zvezo za tujski promet v Ljubljani,⁴¹ prilagodilo pravila in se preimenovalo v Olepševalno in tujsko-prometno društvo v Celju.

Osnovni namen Društva je ostal enak: brez vsakršne strankarske, politične ali narodne težnje skrbeti za olepšanje Celja in njegove okolice, odstranjevati že obstoječe naprave, ki kvarijo lepoto mesta in okolice, in jih nadomestiti z lepimi in higijenski ter na splošno poskrbeti za prijetno počutje domačinov in privabiti čim več tujcev.

Glavne naloge so torej bile: skrb za lepši videz mesta in okolice, pospeševanje tujskega prometa in predstavitev Celja doma in v tujini.

Vse potrebne akcije je Društvo izvedlo v soglasju z lastniki zemljišč ter s celjskima občinama (mestno in okoliško).

Sredstva, s katerimi je Društvo nameravalo doseči zastavljene cilje, so bila:

- izdajanje publikacij,
- organiziranje predavanj in razprav,
- izvedba peticij in drugih dopustnih propagandnih akcij,
- sodelovanje z drugimi društvi,
- organiziranje predstav, koncertov in drugih prireditvev,
- opravljanje gostilniške in kavarniške dejavnosti (po pridobitvi oblastnega dovoljenja – koncesije),

- organiziranje prodaje cvetic (potem ko bo dejavnost prijavljena pri obrtni oblasti),
- izdajanje brezplačnih pojasnil tujcem,
- uporaba drugih z zakonom dovoljenih sredstev.⁴²

Kmalu za slovensko zvezo je bila ustanovljena podobna zveza tudi v Mariboru, in sicer Tujsko-prometna zveza za mariborsko oblast; tej zvezi se je na podlagi sklepa občinskega sveta 5. novembra 1926 pridružila tudi mestna občina Celje kot ustanovna članica s prispevkom deset tisoč dinarjev (din).

V odbor mariborske zveze je celjski občinski svet imenoval občinskega svetnika Ivana Prekorška, upravnika javne bolnišnice v Celju.⁴³

Občina je pogosto opozarjala društvo, naj se bolj nasloni na lastne prihodke (članarino, darila, dobiček od prireditvev) oziroma *"naj špara, ker ima občina veliko izdatkov in naj sredstva nabira pri članih in s prireditvami"*.⁴⁴

Na seji občinskega sveta 12. februarja 1925 so priznali Olepševalnemu in tujsko-prometnemu društvu *"ogromne"* zasluge za polepšanje mesta; priznanje kot tako pa ni pomenilo tudi povečanja podpore. Hkrati so društvu namreč svetovali, naj poskuša glede na velike denarne potrebe, ki jih ima, zvišati dohodke z gojenjem in prodajo zelenjave in cvetic. Za to mu je občina zagotovila prodajno mesto na Glavnem trgu.

Zaradi lažjega spremljanja dela Društva je občina predlagala, da v odbor društva sprejmejo enega od članov občinskega sveta.⁴⁵

Zanimiva razprava se je razvila na seji občinskega sveta junija 1926, na kateri so obravnavali uvedbo nemških podnapisov pri filmih. Franjo Koren je predlagal, naj *"glede na letovišarski značaj mesta in iz tujsko-prometnega stališča"* uvedejo nemške podnapise oziroma razumljive slovenske, kajti *"pretežna večina obiskovalcev ne more čitati in pravilno tolmačiti srbohrvaščine in zanimanje za predstave pada"*. V razpravo je posegel Janič, ki je menil, naj zadevo najprej obravnava pristojni odsek. Prekoršek se je zavzel za takojšnjo rešitev vprašanja in predlagal, naj podnapisi ostanejo srbohrvaški, z utemeljitvijo, da bi bila vpeljava slovenskih podnapisov povezana s prevelikimi stroški. Svoje stališče je zagovarjal z

⁴¹ ZAC, MOC II, fasc. 51. Zvezo za tujski promet v Ljubljani je potrdilo ministrstvo za notranje zadeve v Beogradu 19. 11. 1924 s št. 7.988; delovala je kot društvo pod nadzorstvom ministrstva za trgovino in industrijo. Zveza je nadzorovala tujski promet v Sloveniji, vodila hotelski kataster, skrbela za razvoj hotelirstva in gostinstva, spodbujala gostinsko izobrazbo, pospeševala razvoj prometnih in komunikacijskih povezav, skrbela za turistično propagando; ustanavljala in vodila je stalne prometne pisarne, potovalne agencije in agencije za zavarovanje na potovanju; pospeševala je družabna potovanja po domovini in tujini; neposredno ali posredno sodelovala pri tujsko-prometnih in drugih podjetjih, ki so ustvarjala dobiček, če njihov namen ni bil v nasprotju z nalogami zveze; sodelovala s sorodnimi organizacijami v domovini in tujini; izdajala strokovne publikacije in liste ter nabavljala in razpečevala tujsko-prometne izdelke, s posebnim poudarkom na izdelkih domače obrti.

V širšem odboru so bili: poslanec ministrstva za trgovino in industrijo, državni referent za tujski promet pri velikem županu v Ljubljani in delegat velikega župana v Mariboru, zastopnik trgovske in obrtne zbornice za Slovenijo, zastopnik ravnateljstva državnih železnic v Ljubljani, zastopnik ravnateljstva pošte in telegrafa v Ljubljani, zastopnik gozdne direkcije v Ljubljani, zastopnik gradbene direkcije v Ljubljani ter zastopnika mest Ljubljane in Maribora, ki so imeli posvetovalno pravico.

⁴² ZAC, MOC II, fasc. 68, pravila Olepševalnega in tujsko-prometnega društva v Celju, 20. 12. 1924.

⁴³ ZAC, MOC II, fasc. 61, dopis celjske občine, 16. 11. 1926.

⁴⁴ ZAC, MOC II, fasc. 1, zapisnik seje občinskega sveta, 18. 12. 1922.

⁴⁵ ZAC, MOC II, fasc. 2, zapisnik seje občinskega sveta, 12. 2. 1925.

ugotovitvijo, "da gre za državni jezik". Prekorškov predlog je bil sprejet z večino glasov.⁴⁶

Tudi v tem obdobju je bila glavna skrb Društva vzdrževanje mestnega parka; poleg tega so uredili nekaj novih nasadov in drevoredov ter skrbeli za obstoječe. Za boljše in cenejše vzdrževanje parkov in nasadov so potrebovali lastno vrtnarijo. Ta je bila najprej v mestnem parku in nato za grofijo. Postavili so toplo gredo in zgradili bazen za gojenje zlatih ribic.

Po preselitvi rastlinjaka so na izpraznjenem prostoru uredili otroško igrišče; zahodno od igrišča so naredili manjši nasip in nanj postavili vremensko hišico. V park so napeljali vodo, ki so jo potrebovali za vzdrževanje bazena z zlatimi ribicami, za vodomete in zalivanje gredic. V parku sta bila še igrišče za tenis, ki je bilo pozimi drsališče, in glasbeni paviljon.

Olepševalno in tujsko-prometno društvo je 4. februarja 1927 prijavilo mestnemu magistratu vrtnarsko (rokodelsko) obrt s sedežem v Celju. V prijavi je navedeno, da se bodo ukvarjali z vzgajanjem cvetlic in okrasnih rastlin v toplih gredah in rastlinjakih ter s pridelovanjem cvetličnih semen. Za poslovodjo so predlagali društvenega vrtnarja Martina Jelovška. Strokovno so se povezali s pokrajinsko zadrugo trgovskih vrtnarjev.⁴⁷

Vrtnarija je Društvu omogočala dodaten dohodek, ki so ga ustvarili s prodajo cvetlic, semen, pogrebnih vencev in cvetličnih aranžmajev; od leta 1927 so gojili in prodajali tudi lončnice za okenske police in balkone.

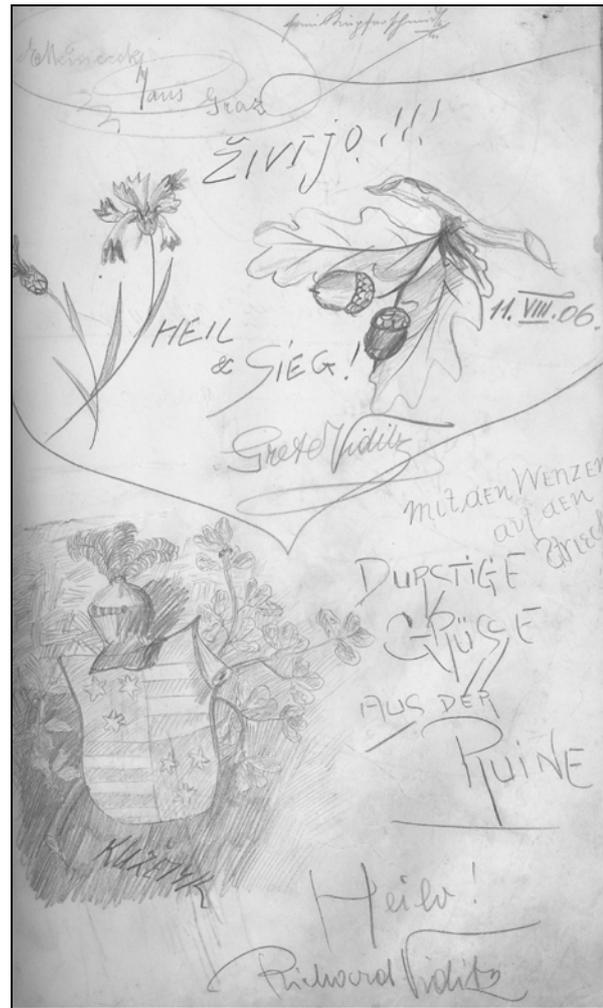
Društvo je skrbno spremljalo dogajanje tudi v nasadih, ki niso bili neposredno v njegovi posesti. Tako je ugotovilo, da je bil opravljen poseg v rastlinje ob ženskem kopališču in 3. julija 1930 ugovarjalo proti "že izvršenemu in še nameravanemu sekanju drevja v občinskem kopališču Diana, katero se je izvršilo baje celo brez vednosti mestnega načelstva ...".

Društvo je svoj ugovor utemeljevalo:

Zaradi nastale goličave se prah s ceste nad kopališčem, ki se dviguje za avtomobili, spušča neposredno na kopališče in kopalce.

Korenine dreves in grmovja, ki so utrjevale breg nad kopališčem, bodo zgñile in breg se bo začel krušiti; kamenje in zemlja se bosta usipala v kopališče in ogrožala kopalce.

Zaradi krušenja obstaja neposredna nevarnost nastanka poškodb na obcestnem zidu in na cestišču.

ZAC, fond Posebne zbirke, Knjiga vtisov Celje – Stari Grad

Obiskovalci kopališča, ki so bili do tedaj zaščiteni pred pogledi in "običajno neokusnimi opazkami" radovednežev, so jim sedaj neposredno izpostavljeni.

Nadalje navaja društvo, da je obstoječe stanje slaba reklama za razvoj turizma in prosi, da prenehajo sekati rastlinje na južni strani kopališča ter priporoča, da se občina ob načrtovanju podobnih akcij posvetuje z društvom.

Občinsko vodstvo je 8. julija prejelo omenjeni protest in takoj ukrepalo. Nujno je zahtevalo pojasnilo mestnega stavbnega urada; urad je odgovoril v nekaj dneh in navedel, da je posek drevja in grmovja naročil finančni referent dr. Vrečko cestnemu mojstru Javorniku.⁴⁸

⁴⁶ ZAC, MOC II, fasc. 2, zapisnik seje občinskega sveta, 16. 6. 1926.

⁴⁷ ZAC, MOC II, fasc. 68, prijava, 4. 2. 1927.

⁴⁸ ZAC, MOC II, fasc. 61, protest društva in odgovor občine, 1930.

Dva dni po protestu Društva so se v časniku *Jutro* oglasili tudi prizadeti občani z ugotovitvijo, da so s posegom v zelenje kopalci izgubili senco in zaščito pred prahom, breg pa oporo pred posipanjem in razpadanjem. "Ne razumemo, kdo si je mogel zamisliti to opustošenje lepega nasada", se sprašujejo v prispevku in se v nadaljevanju obračajo na Olepševalno društvo, da "nastopi v obrambo naravnih krasot celjskega mesta in da v bodoče prepreči slična nesmiselna pustošenja".⁴⁹

Društvo je v letih 1921 do 1931 razširilo področje dejavnosti: obnovilo vrtno nasade v mestu, uredilo številne nove nasade, pridobilo (s pomočjo mestne občine) nov rastlinjak in posodobilo nasade v parku. S podporami, z darovanjem cvetlic in dobrim zgledom je spodbujalo prebivalstvo, da je tudi samo prispevalo za splošno olepšavo mestnih in zasebnih zgradb.

Leta 1932 se je predsednik na občnem zboru pohvalil, da so začeli gojiti rože, ki jih do tedaj ("pri nas") niso poznali.

Tako je po zaslugi Olepševalnega in tujsko-prometnega društva postalo Celje "mesto rož".⁵⁰

Vrednost društvenega imetja je leta 1921 znašala tri tisoč din in se je v desetih letih povečala na sto petdeset tisoč din (rastline, drevesnice, inventar). Povečano vrtnarstvo Društva je imelo leto za letom večje izdatke, tako da jih z rednimi dohodki ni bilo mogoče več pokrivati, zato je Društvo najelo posojilo pri Celjski mestni hranilnici in z njim pokrilo proračunski primanjkljaj za leto 1930, neporavnani pa so ostali računi dobaviteljev.

Mestna občina je v letih 1929 do 1931 znižala denarno podporo skoraj za tretjino (s šestdeset tisoč din na triinštirideset tisoč).

Izdatki Društva so se večali – tako izdatki za vzdrževanje tujsko-prometne pisarne, ki zaradi "podpornega namena in udobnosti potujočega občinstva" ni bila pridobitno podjetje – kot tudi stroški za koncerte v parku, ki jih je prirejalo Društvo v želji po pospeševanju razvoja turizma.

Za finančno pomoč se je Društvo obrnilo tudi na Celjane, kajti "sanacija je mogoča samo s prostovoljnimi prispevki onih, ki imajo smisel za lepoto našega mesta in onih slojev, kojim prinaša tujski promet korist ter obeta njihovem obratom nadaljnji razmah".

Svoje zahteve je Društvo želelo podpreti z utemeljitvijo, da so podobna društva v drugih krajih deležna višjih občinskih podpor, zato so poslali mestnim uradom v Ljubljani, Mariboru, Ptuj, Varaždinu, Zagrebu, Karlovcu, na Sušaku, Splitu, Sa-

rajevu, Kamniku, Novem mestu, Kranju, na Bledu, v Kranjski gori in Beogradu dopis, v katerem so jih najprej seznanili s stanjem v Celju; to je bilo tako:

- mestna občina Celjska je prispevala za vzdrževanje nasadov triinštirideset tisoč din na leto;
- plačevala je mestnega vrtnarja;
- Društvo je imelo brezplačno na voljo mestni rastlinjak in vrt za gojenje cvetlic;
- občina je prispevala za kurjavo šest sežnjev drv;
- pokrivala je stroške za razsvetlavo v rastlinjaku, kar je pomenilo, da je znašala podpora mestne občine za leto 1931, če jo preračunamo v dinarje, okroglih sto tisočakov.

Društvo v nadaljevanju navaja, da ima sto tisoč din primanjkljaja. Iz trenutne krize naj bi pomagala občina s povišanjem podpore. Ker drugega izhoda niso videli, so podvomili o smislu obstoja, če jim občina ne bi bila pripravljena pomagati. Tako bi morala občina sama skrbeti za vzdrževanje mestnih nasadov in turistično propagando.

Od imenovanih krajev je društvo želelo dobiti podatke o proračunskih sredstvih, ki so bila namenjena:

- vzdrževanju javnih nasadov,
- turistični propagandi,
- zaposlenim vzdrževalcem javnih nasadov,
- tujsko-prometnim društvom.

Poizvedovanje ni bilo ravno uspešno, saj so prejeli samo tri odgovore, in sicer s Ptuja, iz Maribora in Kranja.

Iz Ptuja so jim odgovorili, da je mestna občina namenila za vzdrževanje nasadov dvajset tisoč din, da nimajo posebne postavke v proračunu za turistično propagando niti ne tujsko-prometnega društva in da Olepševalno društvo, ki je lastnik Ljudskega vrta in gostilne v njem, dobiva od občine po tri tisoč din podpore na leto.

V Mariboru sta za olepšavo mesta, javne nasade in tujski promet skrbeli olepševalni in tujsko-prometni društvi, ki sta sodelovali z mestnim gradbenim uradom. Prvo društvo je delovalo v mestu in dobivalo po sto osemdeset tisoč din letne podpore; poleg tega mu je občina brezplačno prepuščala mestno vrtnarijo z rastlinjakom in mestne ribnike. Drugo društvo je delovalo v magdalenskem predmestju in prejelo po sedeminštirideset tisoč sto din podpore na leto. S temi sredstvi sta obe društvi pokrili tudi izdatke za plačilo delavcev in nameščencev. Poleg teh sredstev, namenjenih društvoma, je mestna občina Maribor prispevala še devetsto petdeset tisoč din za turistične ustanove na Pohorju.

V proračunu mestne občine Kranj v letih od 1929 do 1931 ni bilo posebne postavke, namenjene

⁴⁹ ZAC, MOC II, fasc. 61, *Jutro*, 5. 7. 1930.

⁵⁰ Orožen, n. d., str. 22, 23.

vzdrževanju mestnih nasadov. Temu namenjena sredstva so bila zajeta v postavki za ceste in pota. Turistična pojasnila so tujci dobili v občinski pisarni; v njej sta bila zaposlena občinska uradnika. V preteklih dveh letih so izdali za turistično propagando šest tisoč din. Tujsko-prometno društvo je bilo deležno letne podpore v znesku pet tisoč din. Za parkovne nasade, sprehajalne stezice in pota je skrbela občina. Za konec so Kranjčani še malo popoprani poročilo z izjavo: *"Iz spredaj navedenega sledi, da se nabaja tukajšnje Tujsko-prometno društvo v dokaj slabših razmerah kakor tamošnje Olepševalno in tujsko-prometno društvo, ki prejema od celjske občine prav izdatne zneske in prispevke v raznih dajatvah"*.⁵¹

Odziv na dopis je bil ne le majhen, bil je celo nesposoben za celjsko društvo.

Novembra so se obrnili na mestno občino naj jim nakaže denar za pokritje stroškov ureditve ograje pri železniški postaji. Ti so znašali nekaj več kot dvaintrideset tisočakov. Postavitev omenjene ograje je bila odobrena že leta 1928. Občina je takrat obljubila, da *"bo prispevala v okviru možnosti"*.

Iz nadaljnje dokumentacije je vidno, da je občina *"nekako"* pozabila na *"obljubo"*. Kakorkoli že, dejstvo je, da za društvene težave ni imela toliko posluha, kolikor ga je Društvo od nje pričakovalo.

Društvo je prošnja, ki je izzvenela bolj kot zahteva za povrnitev vloženih sredstev za navedeno ograjo, ponovilo leta 1934 in jo podprlo z grožnjo o razpustu Društva: *"Ker delovanje podpisane društva v dosedanjem obsegu vsled slabih gospodarskih razmer tudi po poravnavi dosedanjih obveznosti za dogleden čas ne bo več mogoče, obveščamo naslov, da nameravamo najkasneje z 31. marcem 1935 opustiti obrt trgovskega vrtnarstva in se v naprej brigati za vrtnarstvo le v toliko, v kolikor bo zahteval to interes mestne občine celjske t.j. upravljati in obdržati na višku mestne t.j. javne nasade in park."*

Na ta način reducirani obrat bo po našem mnenju mogoče vzdrževati s podporo, ki nam jo podeljuje mestna občina Celjska.

V slučaju pa, da bi nam naslov odrekel naprošeno pomoč in nam s tem onemogočil sanirati društvene finance, bomo primorani na pribodnjem občnem zboru, katerega nameravamo v najkrajšem času sklicati, predlagati likvidacijo društva, nakar bi morala občina, kot statutarno določena pravna naslednica društva, prevzeti vse društvene agende".⁵²

⁵¹ ZAC, MOC II, fasc. 34, dopis društva in odgovori občin, 1931.

⁵² ZAC, MOC II, fasc. 34, dopis društva, 10. 11. 1934, podpisan podpredsednik Alojz Rihteršič.

Iz nadaljnje dokumentacije je vidno, da je občina odobrila sredstva za pokritje stroškov za ograjo pred železniško postajo. Odobreni znesek je izplačala v več obrokih.⁵³

Predsednik je bil od obnovitve društva do nemške okupacije občinski ravnatelj Ivo Šubic, tajnik in gospodar je bil gozdarski strokovnjak Alojzij Rihteršič, blagajnik je bil do leta 1925 poštni ravnatelj Franjo Natek, od leta 1926 do leta 1938 zlatar Anton Lečnik, za njim je blagajno ponovno prevzel Franjo Natek. Član odbora je bil tudi fotograf Josip Pelikan, od ženskih predstavnic sta bili v odboru Ela Kalan (od leta 1920) in Marica Turnšek (od leta 1922); odborniki sta skrbeli za društvene prireditve.

Število članov je sicer nihalo, vendar naj bi po besedah zgodovinarja Janka Orožna pristalo pri številki štiristo, to pa je vprašljivo, saj je iz poslovnega poročila marca 1937 vidno, da je društvo takrat imelo *"le"* dvesto osemdeset članov.⁵⁴

Glede na široko razvejeno dejavnost je imelo Društvo več finančnih sredstev; glavna postavka je bila podpora mestne občine; v štiridesetih letih je znašala povprečno po sedemdeset tisočakov na leto, in sicer v gotovini približno petdeset tisoč, preostalo pa kot plačilo najemnine za cvetličnjak in plačilo kurjave ter razsvetljave.⁵⁵

V letih od 1935 do 1937 je društvo imelo sredstva, ki jih je knjižilo kot:

- podporo mestne občine, banske uprave, okoliške občine, Celjske posojilnice, stanovskega društva trgovcev, hranilnega in posojilnega društva, hranilnice Dravske banovine, Ljudske posojilnice, turističnega urada in fotografa Pelikana;
- dohodek iz dejavnosti; od prodaje cvetlic, rastlin, vencev, listja in izkupiček od prireditev (koncertov, veselice idr.);
- članarino;
- prostovoljne prispevke, nabrane v raznih zbiralnih akcijah (kot npr. za ptičjo hrano).⁵⁶

Zbrana sredstva so porabili za plačilo delavcev in nameščencev ter za pokritje stroškov za osnovno društveno dejavnost (vzdrževanje nasadov in drevoredov ter tujsko-prometno propagando).

⁵³ ZAC, MOC II, fasc. 34, spisi; do leta 1934 se je prostor pred železniško postajo imenoval Krekov trg, pozneje Aleksandrov trg, po drugi svetovni vojni Titov trg; sedaj so mu zopet vrnil prvotno ime – Krekov trg.

⁵⁴ ZAC, MOC II, fasc. 4, poslovno poročilo, 9. 3. 1937.

⁵⁵ ZAC, MOC II, fasc. 41, pregled podpor Olepševalnemu in tujskoprometnemu društvu v Celju v letih 1930 do 30. novembra 1940, 19. 12. 1940.

⁵⁶ ZAC, MOC II, fasc. 4, blagajniško poročilo za čas od 13. 3. 1935 do 8. 3. 1937, 8. 3. 1937.

Drevesnico si je društvo uredilo na Lanovžu in na Rajnerjevem posestvu.

Mestni svet je januarja 1930 obravnaval vlogo Olepševalnega in tujsko-prometnega društva za dodelitev zemljišča v bližini mestnega pokopališča za drevesnico. Zaradi pomislekov, ki so jih imeli nekateri člani sveta, si je zemljišče ogledala posebna komisija in sklenila, da dobi Društvo v desetletni zakup parcelo, ki sega do jugovzhodnega roba pokopališča, in zemljišče ob Jožefovem hribu.⁵⁷

Januarja 1941, tik pred sklepom mestnega sveta, da prevzame vzdrževanje javnih nasadov in drevoredov mestna občina, je Olepševalno in tujsko-prometno društvo skrbelo za te parkovne površine in nasade s skupno površino 88.778 m²: mestni park ob Savinji, nasade med železniško postajo in hotelom Pošta, nasade v Kolenčevi ulici, nasade in tople grede "za grofijo", nasad desno od brvi ob poti, ki je vodila v park, nasade na Masarykovem nabrežju, vključno z otroškim igriščem in drevoredom gloga med Kapucinskim mostom in železniškim podvozom, nasade na Vrazovem trgu za parkom pravoslavne cerkve, nasad trikotne oblike med *boržo dela* in Skobernetovo hišo, nasad gloga na Vrazovem trgu pred mestno elektrarno, nasad pred Prvo osnovno šolo, nasade pred meščansko šolo, nasade na dvorišču klavnice, nasade pred Vojašnico kralja Aleksandra, nasad pred vojnim okrajem, nasad pred spomenikom padlim vojakom v Vojašnici kralja Petra, drevored na Masarykovem nabrežju do vhoda v Dirnhirnovno hišo, brezov drevored v Zrinjskega ulici, brezov drevored v Jenkovi ulici, lipov drevored v Tavčarjevi ulici, lipov drevored v Komenskega ulici in glogov drevored pred bolnišnico.

V brezplačnem najemu je imelo tri drevesnice s skupno površino 11.660 m², in sicer:

- drevesnico na Rajnerjevem posestvu, last Meščanskega oskrbovalnega zaklada,
 - drevesnico na Lanovžu, tudi last Meščanskega oskrbovalnega zaklada,
 - Karbevčev vrt, ki ga je dobilo društvo v uporabo na osnovi sklepa mestnega sveta 29. marca 1940.
- Pri obračunu stroškov za vzdrževanje 1 m² nasada leta 1940 so dobili te rezultate:
- za vzdrževanje 1 m² nasada je izdalo društvo 1,30 din;
 - ob upoštevanju vseh denarnih in materialnih podpor občine je občinski prispevek znašal 1,02 din;

- ob upoštevanju samo denarne podpore pa 0,58 din na leto.⁵⁸

Na seji mestnega sveta 14. februarja 1941 so sprejeli sklep, ki je odločilno posegel v delovanje Olepševalnega in tujsko-prometnega društva v Celju.

Poročilo Olepševalnega in tujsko-prometnega društva in zapisnik občnega zbora z dne 18. decembra 1940 so obravnavali na seji občinskega finančno-gospodarskega odbora 6. februarja 1941 in na seji referentov 13. februarja istega leta.

Na podlagi predloga Olepševalnega društva z dne 16. decembra 1927 in glede na poročilo blagajnika na občnem zboru društva 18. decembra 1940 so na omenjenih sejah sklenili, da predložijo mestnemu svetu sprejetje teh ukrepov:

- s 1. aprilom 1941 naj prevzame vzdrževanje javnih nasadov in drevoredov, ki so last mestne občine oziroma meščansko-oskrbovalnega sklada, mestna občina naj pokrije stroške, zapisane v proračunski postavki 15/3 – vzdrževanje javnih nasadov;
- mestni svet naj razveljavi sklep mestnega sveta z dne 10. marca 1921 o oddaji vrta za grofijo v najem Celjskemu olepševalnemu društvu, ker bo ta vrt od 1. aprila 1941 rabilo mestno poglavarstvo za vzdrževanje javnih nasadov;
- mestna občina in društvo naj se dogovorita glede drevesnic in inventarja;
- mestnega uradnika – vrtnarja Martina Jelovška, ki je na osnovi sklepa mestnega sveta (7. decembra 1921) delal za društvo, naj s 1. aprilom dodelijo kmetijskemu referentu in bo od tega datuma dalje zadolžen za vzdrževanje javnih nasadov in drevoredov ter mu bodo po potrebi dodelili še vrtnarja mestnega pokopališča;
- kmetijski referent naj naredi delovni načrt olepšave in o prevzemu del poročja gospodarskemu odboru.

Po predstavitvi navedenih predlogov je kot prvi nastopil član mestnega sveta dr. Skoberne in izjavil: "Po sklepu finančnega in gospodarskega odbora gre tako rekoč za likvidacijo Olepševalnega in tujsko-prometnega društva. Popolnoma pa sem prepričan, da bo mestna občina z novim sistemom mnogo bolj obremenjena kakor je bila do sedaj. Po tem sklepu bo odpadel faktor, ki je s svojim nesebičnim delovanjem mnogo prispeval k olepšanju mesta. V društvu bo izgubilo vsako veselje do dela ter bo odpadlo mnogo članarine in drugo."

⁵⁷ ZAC, MOC II, fasc. 3, zapisnika sej mestnega sveta, 31. 1. 1930 in 28. 2. 1930.

⁵⁸ ZAC, MOC II, fasc. 41, sporočilo Olepševalnega in tujsko-prometnega društva, 9. 1. 1941.

Jasno je, da mestna občina kot javna korporacija ne bo mogla biti tako agilna kot privatna oseba ter bo tudi za vsako stvar izdala najmanj 50 % več kot privatni podjetnik ...

S predlogom bi se sicer strinjal, če bi morda društvo svoje posle zanemarjalo. Vsakdo pa mora priznati, tudi če ne bi bil prijatelj društva, da so celjski nasadi prvovrstno urejeni, tako, da se temu vsak tujec čudi in se iz tega vidi, da nekdo pridno na tem dela. To je plod privatne iniciative. Ponovno poudarjam, da mestna občina ne bo tega dosegla in napravila. Kar se pa tiče likvidacije je to isto, kakor če bi na primer občina prevzela gasilstvo, pa bi društvo smelo še po svojih članih naprej gasiti. Vsekakor je zelo nevarno privatno iniciativo kratko malo izločiti".

Dr. Skoberne je vztrajno zahteval, da o predlogu temeljito razpravljajo. Enako stališče je zagovarjal tudi član mestnega sveta Lečnik, ki je bil mnenja, da omenjeni predlog predstavlja nezaupnico društvu. Pomisleke sta izrazila tudi člana mestnega sveta Rischner, ki je poudaril, da je društvo odlično opravljalo svoje delo in izrazil dvom o uspešnosti olepševalnih del, ko bo le-te prevzela mestna občina. Dr. Zdravko Kalan pa je opozoril na pomen zasebne spodbude, ki bi s sprejetjem teh sklepov popolnoma odpadla, to pa bi pomenilo približno sto tisoč dinarjev manj za tovrstno dejavnost.

V razpravi sta "na nasprotni strani" sodelovala referent Oskar Černelč, ki je neomajno vztrajal pri sprejetju predlogov finančno-gospodarskega odbora, in član mestnega sveta Fazarinc, ki je svoje stališče zagovarjal: "Tu ne gre za likvidacijo društva, temveč le za prevzem zemljišča, nasadov in drevoredov v lastno oskrbo, kar nikakor še ni vzrok, da bi društvo morali likvidirati. Društvo lahko vedno sodeluje in mu bo mestna občina hvaležna, če bo dajala iniciativo in predloge za olepšanje mesta. Tu gre le za to, da vrši mestna občina to, kar spada v njen delokrog in da je na lastni zemlji sama gospodar".

Ker je referent vztrajal pri sprejetju predlogov finančnega in gospodarskega odseka, je dal predsednik dr. Alojz Voršič predloge na glasovanje; od petindvajsetih navzočih članov mestnega sveta je za sprejetje navedenih predlogov glasovalo osemnajst članov.⁵⁹

Tujsko-prometna zveza "Putnik" Maribor je po sprejetju navedene odločitve opozorila celjsko občino na morebitne negativne posledice z dopisom s to vsebino: "Skrb za javne nasade, za urejanje drevoredov

in parkov ter v splošnem za polepšanje zunanjšega lica kraja je bila že od nekdaj v vseh turističnih krajih na področju zveze prepuščena privatni iniciativi. To ni bilo slučajno temveč rezultat izkušenj in zaključkov do katerih so prišli zainteresirani krogi kakor v inozemstvu tako tudi pri nas. Prišli so do prepričanja, da je ustanova privatne iniciative dovolj prožna in kot predstavnik vseh zainteresiranih stanov in privatnikov, torej kot vir pobud z vseh strani najbolj pripravna, da svoji svrbi primerno pravilno rešuje vprašanja polepšanja turističnega kraja kot važen pogoj za uspešen razvoj tujskega prometa. Pri takem pojmovanju pa je bilo razen tega odločilne važnosti tudi finančno vprašanje. Občinske uprave bi težko žrtvovale vsa znatna sredstva, potrebna za delovanje v prizadevanju, da se polepša zunanje lice turističnega kraja ter da se ustvarijo tudi drugi pogoji, ki so potrebni za uspešen razvoj tujskega prometa. Ustanove privatne iniciative so bile tudi v tem pogledu dovolj prožne; za izvrševanje svojih nalog so poiskale in našle razne vire dohodkov: članarine, privatne zbirke, prispevke raznih javnih ustanov, rodoljubov in lokalnih patriotov, na razvoju tujskega prometa posredno ali neposredno zainteresiranih krogov itd., dohodke koncertov in družabnih prireditev, dohodke lastnih podjetij.

Občinske uprave so bile tem ustanovam hvaležne za njihovo sodelovanje in za njihovo podporo, naravno pa je, da si je občina pridržala pravico nadzora in vpliva na delovanje teh ustanov, na katerem je zelo zainteresirana sama občina turističnega kraja. Tako so se sčasoma v vseh pomembnejših turističnih krajih v Sloveniji ustanovila in še danes uspešno delujejo olepševalna in tujsko prometna društva.

V Celju je bilo tako društvo ustanovljeno že pred 70 leti ter je prav posebno v svobodni Jugoslaviji skozi vsa leta z velikim uspehom in požrtvovalnostjo skrbelo za polepšanje zunanjšega lica mesta in zunanjih privlačnosti predvsem za tuje in turiste.

Z uvodno navedenim sklepom mestnega sveta celjskega bi mestna občina celjska od Olepševalnega in tujsko prometnega društva prevzela upravo vrtnarije in javnih nasadov, odvzela bi torej društvu večji del skrbi za polepšanje mesta. Ta skrb predstavlja za sorodne ustanove ravno v mestih večji in pomembnejši del delovanja v okviru splošnega prizadevanja za razvoj krajevnega tujskega prometa. Razveseljiva je želja mestne občine celjske, da prevzame v svojo upravo tudi to delovanje, ki je največjega pomena za razvoj in turistično privlačnost mesta, vendar pa se bojimo, da mestna občina za enako delo iz svojih rednih sredstev ne bo mogla žrtvovati tolikih zneskov, kakor jih je do sedaj skozi leta žrtvovalo Olepševalno in tujsko prometno društvo. Znano nam je, da je Olepševalno in tujsko prometno društvo v Celju iz raznih, že prej v splošnem nakazanih virov zbralo letno do din 100.000 in ves ta denar žrtvovalo za svoje delovanje, v prvi vrsti za povečanje zunanje turistične privlačnosti mesta Celja in njegove bližnje okolice. To so bili vsekakor zneski, ki jih bo mestna občina

⁵⁹ ZAC, MOC II, fasc. 41, izvleček iz zapisnika javne seje mestnega sveta, 14/2-1941; predlog finančno-gospodarskega odbora ter sklepa seje referentov, 6. in 13. 2. 1941.

iz svojih sredstev v bodoče težko utrpela. Zato smatra Zveza, da bi bilo prav in v interesu same mestne občine, če bi se uprava vrtnarije in javnih nasadov kakor drugod tudi v Celju še naprej prepustila Olepševalnemu in tujsko prometnemu društvu, pri čemer je mestni občini vsak čas dana možnost, da v vsakem pogledu uveljavi svoj vpliv na to-zadevno delovanje društva".⁶⁰

Celje – turistični kraj

Na osnovi uredbe o pospeševanju turizma (Ur. l. št. 138/21, leto 1936) je izdala osrednja vlada Pravilnik o proglasitvi turističnih krajev in načinu pobiranja in porazdeljevanja taks za bivanje obiskovalcev teh krajev.

Za turistične so imeli tiste kraje, ki so bili zanimivi in privlačni za obiskovalce zaradi podnebja, termalnih izvirov, posebnih zgodovinskih in umetniških spomenikov, naravnih lepot in pojavov, rastlinstva in živalstva, narodne noše, ljudskih običajev in drugih turističnih zanimivosti ter so izpolnjevali predpisane zahteve v zvezi z oskrbo in nastanitvijo obiskovalcev.

Upoštevalje navedene pogoje so turistične kraje delili na:

- klimatske (obmorske, planinske), odvisno od lege in zdravilne narave podnebja;
- kopališke (glede na sestavo in zdravilnost vrelcev);
- splošno turistične kraje, ki so privabljali turiste zaradi zgodovinskih, etnoloških, kulturnih in naravnih zanimivosti.

Za vse turistične kraje so bile poleg navedenih pomembne še te značilnosti:

- zemljepisna lega kraja,
- zdravstveno stanje prebivalstva,
- higienske razmere kraja – urejena vodovod in kanalizacija,
- urejen naravni ali umetni park ter urejeno kopališče ob morju, jezeru ali reki oziroma zgrajen primeren bazen,
- električna razsvetljava,
- gostinski obrat večjega obsega (hotel, gostišče) in zadostno število zasebnih sob,
- ugodne prometne povezave (železnica, cesta, plovna pot).

Odlok o razglasitvi določenega kraja za turistični kraj je izdal minister za trgovino in industrijo na osnovi vloge občinske uprave, mestnega poglavarstva ali turističnega sveta in na predlog pristojne banske uprave. Pri klimatskih in kopaliških krajih je

bilo potrebno še soglasje ministra za socialno politiko in narodno zdravje.

Razglasitev za turistični kraj je potegnila za seboj vrsto dejavnosti, s katerimi naj bi poskrbeli za lepše in bolj zdravo okolje:

- varstvo in vzdrževanje umetniških in zgodovinskih spomenikov ter naravnih lepot in znamenitosti;
- urejanje kraja in okolice: regulacijo voda, elektrifikacijo naselij, povečano skrb za izboljšanje zdravstvenih in higienskih razmer;
- urejanje parkov, zelenic in nasadov: širitev parkovnih površin, urejanje in graditev kopališč, postavljanje potrebnih turističnih objektov;
- razvoj prometnih povezav in nastanitvenih zmogljivosti;
- organizacijo kulturnih, umetniških, zabavnih, športnih in gospodarskih prireditev ter akcij, ki bi lahko posredno ali neposredno vplivale na privabljanje izletnikov.

Pravilnik je dopuščal možnost pogojne (začasne) razglasitve za turistični kraj in od turističnih krajev, ki niso v celoti izpolnjevali pogojev, zahteval, da odpravijo pomanjkljivosti najpozneje v dveh letih po razglasitvi. Po tem roku so kraje, ki niso v celoti izpolnjevali predpisanih pogojev, črtali s seznama turističnih krajev.⁶¹

Z razglasitvijo Celja za turistični kraj je Olepševalno in tujsko-prometno društvo dobilo predvsem moralno podporo pri prizadevanjih za čisto, zdravo in lepo urejeno okolje.

Na občnem zboru marca 1937 je predsednik poudaril več problemov, in sicer: onesnaženje Savinje, graditev novega kopališča ob Savinji, postavitve noriškega vojščaka na Dečkov trg, postavitve vremenske hišice, ureditev nasadov pri železniški postaji, modernizacijo pločnikov, obnovitev državne ceste, sistemsko ureditev mestne kanalizacije ... in predlagal sprejetje petletnega turističnega programa s prednostno nalogo – graditvijo kopališča na Savinji.

Predsednik se je skliceval na dejstvo, da se (na osnovi državnih predpisov) s turizmom lahko ukvarjajo le tisti kraji, ki so urejeni in pripravljani na sprejem gostov iz tujine. Pogoji, ki jih je moral izpolnjevati določen kraj z oznako "turistični", so bili z zakonom določeni, zato je društvo upravičeno računalo, da mu bo država pomagala in ga podpirala v prizadevanjih za izvedbo turističnega

⁶⁰ ZAC, MOC II, fasc. 41, dopis Tujskoprometne zveze *Putnik* – Maribor, 29. 3. 1941.

⁶¹ Pravilnik o proglasitvi turističnih krajev in načinu pobiranja in porazdeljevanja taks na bivanje obiskovalcev teh krajev, 22. 12. 1936, uredba osrednje vlade št. 44, Ur. l. VIII/ 8, 1937.

programa. Pomoč države so pričakovali pri ureditvi Savinje, kajti onesnažena Savinja je pomenila glavno oviro pri razvoju turizma v Celju.

Dejstva, ki jih je predsednik navedel v poročilu, kažejo, da se je večje onesnaženje Savinje pojavilo leta 1936: "Iz tega lanskega leta vali tudi Savinja, ki je bila do tedaj kristalno čista in je kot taka uživala sloves v tu in inozemstvu, skoraj kot črnilo temno vodo z masnimi penami, ki jih opažaš skoraj do Zidanega mosta. Tudi Savinja je torej postala žrtev industrij in premogovnikov in skoraj nič na zaostaja za umazano Savo, ki teče med romantičnimi pečnami od Hrastnika dalje.

Že lansko leto je umazana Savinja prepodila mnogo tujcev iz Celja, domačinom pa je zagrenila tolikanj priljubljeno kopanje v njej ...".

Glavni onesnaževalci Savinje so bili: premogovnik v Zabukovici, premogovnik v Libojah, keramična tovarna v Libojah, tkalnica v Sv. Pavlu pri Preboldu in tovarna usnja v Šoštanju.

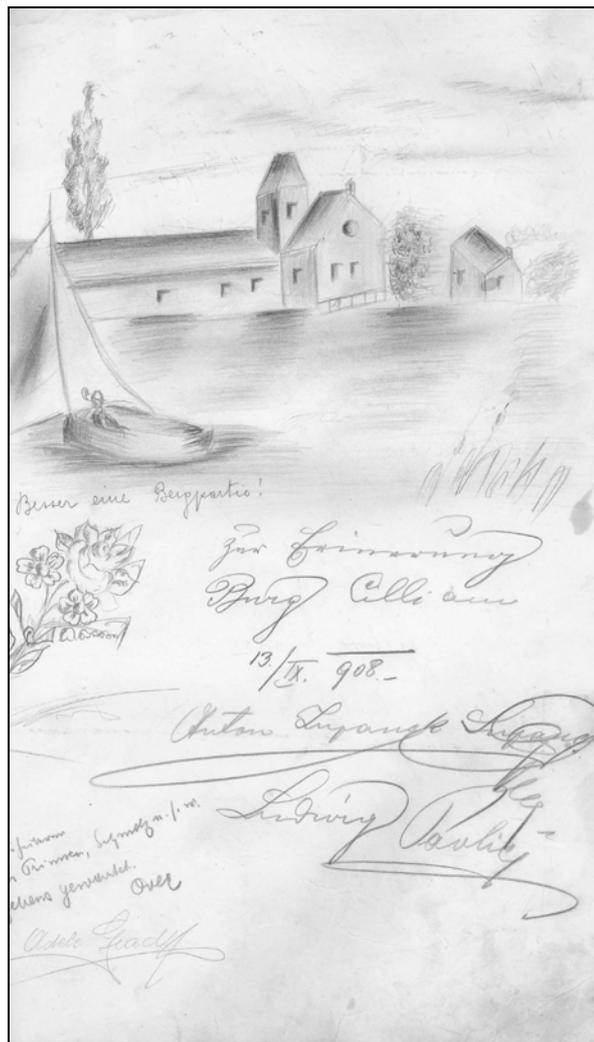
Največje onesnaženje vode je povzročalo pranje premoga brez ustreznih čistilnih naprav. Kot glavni krivec je bil omenjen rudnik v Zabukovici, ki je bil državno podjetje in je leta 1936 na podlagi dovoljenja okrajnega glavarstva v Celju začel uporabljati napravo za pranje premoga. Pri tem je uporabljal vodo iz potoka Artišnica (pritok Savinje) in jo onesnaženo spuščal nazaj v strugo ter tako povzročal (posredno) onesnaženje letoviških krajev Žalec, Celje, Laško in Rimske Toplice.

Pri prizadevanjih Olepševalnega in tujsko-prometnega društva in celjske občine za odpravo pomanjkljivosti je bil viden uspeh le pri zasebnih ustanovah, pri državni pa ne.

Vire onesnaženja v Libojah, Zabukovici in Slovenj Gradcu so si ogledale posebne komisije. Na njihovo pobudo je okrajno glavarstvo Slovenske Konjice izdalo odločbo, na podlagi katere je moral Woschnagg pri tovarni usnja do 1. maja leta 1937 izpopolniti čistilno napravo, okrajno glavarstvo Celje pa odločbo št. 1.323/4-37, s katero je prepovedalo keramični tovarni v Libojah odlaganje ogorkov in odpadkov v vodo Bistrice ter premogovniku v Libojah uporabo vode iz potoka Stiska za pranje premoga.

Državni premogovnik v Zabukovici se je izognil naravovarstvenim ukrepom, "ker bi taka prepoved ogrožala rudnik v Zabukovici v svojem obstoju, kar bi bilo v narodno gospodarskem in socialnem pogledu kvarno ne samo za rudnik, temveč tudi za vse okoliško prebivalstvo".

V nadaljevanju se je predsednik društva skliceval na škodo, ki jo je onesnažena Savinja povzročala neposredno turizmu in posredno narodnemu gospodarstvu turističnih krajev ob njej.

ZAC, fond Posebne zbirke, Knjiga vtisov Celje – Stari Grad

Dejstvo je, da je bila v tistem času Savinja brez dvoma pomemben dejavnik pri razvoju turizma, zato je društvo predlagalo, naj mestna občina posreduje pri banski upravi v Ljubljani in če tu ne bi bilo uspeha, pri ustreznih ministrstvih v Beogradu. V poslanstvu naj bi sodelovali predstavniki Olepševalnega in tujsko-prometnega društva ter celjskih pridobitnih organizacij, katerih razvoj je bil odvisen od turizma.

Prvi pogoj za razvoj turizma in graditev kopaljšča na Savinji je bila odstranitev vzrokov, ki so povzročali onesnaženje (pritokov) Savinje – oziroma kot kažejo spisi, predvsem rešitev vprašanja pranja premoga pri rudniku Zabukovica.⁶²

⁶² ZAC, MOC II, fasc. 4, poročilo predsednika na občnem zboru, 9. 3. 1937.

V poslovnem poročilu je predsednik društva na občnem zboru 9. marca 1937 primerjal videz Celja po prvi svetovni vojni s trenutnim stanjem in dejal: *"Kako je izgledalo Celje še v svetovni vojni pred kolodvorom – sedanje moderno kultivirane grede so bile pobojene trate, Masarykovo nabrežje je bilo pustinja, ki je sedaj najlepša promenada, kako divje je bilo zemljišče okoli pravoslavne cerkve, ki je sedaj lično urejeno, gozđ kolov za sušenje perila na Masarykovem nabrežju, je zbujal upravičeno kritiko tujcev in domačinov, kako žalostno sliko so nudile fižolovke v Kolenčevi ulici nasproti monumentalne zgradbe I. hrvatske štedionice, kjer so sedaj dragoceni in tolikanj občudovani nasadi s pestrimi dalijami, ki jih tam gojimo cca 150 vrst!"*

V poročilu je opozoril tudi na novo stanje, ki ga je društvu prinesla združitev mestne in okoliške občine avgusta 1935, in na stanje celjske turistično-gostinske ponudbe, ki jo je ocenil kot neprimerno, kajti leta 1937 Celje še ni imelo niti enega hotela s tekočo vodo v sobah in tudi druga oprema je bila pomanjkljiva.

Med najnujnejše dejavnosti, ki bodo pripomogle, k temu, da bo mesto ohranilo status turističnega kraja, je uvrstil:

- preprečitev katastrofalnega onesnaženja Savinje in graditev kopaljšča na levem bregu reke;
- ureditev odvažanja smeti; za to naj bi skrbela mestna občina; do takrat so smeti odvažali neorganizirano in na odprtih vozovih, da so se raztresale po ulicah; to je bilo, kot piše v poročilu, *"triumf primitivnosti"*;
- preusmeritev avtomobilskega prometa skozi Celje (zaradi slabo vzdrževanih prometnih poti se je promet izognil Celju); to bi dosegli s popravilom ceste Rimske Toplice–Zidani Most;
- ureditev državne ceste skozi Gaberje in izboljšanje ceste Vransko–Ljubljana, da se bo po njej lahko odvijal mednarodni avtomobilski promet;
- poostreitev nadzora nad prometom – vozniki avtomobilov in kolesarji: *"Da bo tudi v tem pogledu zavladal zaščeleni red. Važnost bo polagati, da avtomobili v Celju ne bodo poljubno parkirani, ampak bodo jih njihovi imetniki postavljali na žato ... odrejena mesta"*;
- poenotenje svarilnih in opozorilnih tabel – predlagal je položene table z belimi črkami na temno modrem polju in z morebitnimi rdečimi puščicami;
- ponatis reklamnih letakov, ker jih je začelo zmanjkovati.

Društvo je predvidevalo, da bi našteve naloge prevzela ali občina ali banovina ali država.

Predsednik je kot državno nalogo omenil tudi posodobitev telefonije; potrebo je utemeljeval takole: *"Od države, ki je proglasila mesto Celje za turistični*

kraj, moramo končno terjati in zabetevati zboljšanje telefonskih prilik. Celje ima slabe, zastarele telefonske aparate; dragovi, ki posredujejo dovode, so preobremenjeni, kvarijo estetsko sliko nasadov in vrtov in onemogočajo nadaljnje priključke. Skratka sedanje telefonsko omrežje celjsko naravnost kriči po avtomatski telefonski centrali. Mesto Celje pa ima tudi pravico do tega, saj je tretje največje mesto v dravski banovini in star letoviščarski kraj".

Celje je imelo takrat dvesto petintrideset telefonskih naročnikov.⁶³

Olepečevalno in tujsko-prometno društvo je na podlagi razglasitve Celja za *"turistični kraj v ožjem pomenu besede"* izdelalo turistični program za Celje za pet let, v katerem je v uvodu predstavljalo izpolnjevanje pogojev, ki jih je predpisoval pravilnik o razglasitvi turističnih krajev.

V celoti oziroma vsaj delno so bili izpolnjeni ti pogoji:

- urejen vodovod in delno kanalizacija;
 - lepo urejen park in negovani javni nasadi;
 - napeljana električna razsvetljava;
 - zadovoljivi hotelski in gostinski lokali.
- Turistični program so razdelili na več poglavij in določili kot prednostne te naloge:
- graditev kopaljšča in ureditev higienskih razmer v mestu,
 - ureditev komunikacij in orientacijskih ter opozorilnih napisov,
 - ureditev oziroma obnovitev najlepših celjskih spomenikov,
 - ureditev (občasne) razsvetljave najlepših kulturnih spomenikov,
 - ureditev ulične razsvetljave,
 - ureditev nasadov in namestitvev klopi,
 - ureditev prometnih zvez in pripomočkov,
 - ureditev mestne knjižnice in muzeja,
 - ureditev voda in mestne kanalizacije.⁶⁴

⁶³ ZAC, MOC II, fasc. 4, poročilo predsednika na občnem zboru, 9. 3. 1937. Za pridobitev avtomatske telefonske centrale je mestni svet sestavljal spomenico in jo poslal predsedniku ministrskega sveta, ministrstvom za pošto, telegraf in telefon, za notranje zadeve, za finance ter za trgovino, obrt in industrijo, Kraljevi banški upravi Dravske banovine v Ljubljani, Direkciji za pošto in telegraf v Ljubljani in upravi pošte v Celju; fasc. 15, Spomenica, 26. 2. 1937.

⁶⁴ ZAC, MOC II, fasc. 24, Turistični program za Celje, njegova izvedba v dobi petetke, 28. 12. 1937. Program je predvideval tudi gradnjo čistilne naprave za odpadne in meteorne vode, ki jo je Celje dobilo šele na pragu enaindvajsetega stoletja, ko so z mednarodno pomočjo zgradili Centralno čistilno napravo pri Tremarjih.

Navedeni program so obravnavali na seji mestnega sveta 8. aprila 1938 in ga soglasno odobrili ter se zanj zahvalili društvu in njegovemu predsedniku mag. Šubicu.⁶⁵

Mestni svet je na seji 1. junija 1938 sprejel sklep o dodelitvi sredstev za izdelavo načrta za kopališče na Savinji, ki bi bilo po takratnih merilih najmodernejše v državi. Predvidevali so zaježitev Savinje; tako bi dobili 1300 m dolg in 60 m širok naravni bazen, ki bi omogočal plavanje, skoke v vodo, jadranje ter vožnjo z navadnimi in motornimi čolni.

Pri odločanju o graditvi kopališča so se še kako dobro zavedali, da je pogoj za uspešnost projekta predvsem čista Savinja.

O ureditvi kopališča so menili: *"Novo kopališče bo pripomoglo Celju do novega razmaha in privabilo semkaj številne letoviščarje, ki žele uživati krepilne kopeli Savinje – reke, ki je zaradi svoje izredne toplote in zdravilnosti, znana in cenjena v tu – in inozemstvu. Vsi naporu mestne občine pa bodo zaman, če se pravočasno ne odpravi onesnaženje Savinje in ne doseže zopet one krasne čistoče savinjskega vodovja, s kateršno smo se ponašali še nedavno"*.

Glavna ovira za graditev kopališča je bila onesnažena Savinja, mestna občina pa je bila pri tem brez moči. Zato je mesto predložilo spomenico kraljevi upravi Dravske banovine, ministrstvu za trgovino in industrijo, ministrstvu za rudnike in gozdove, rudarskemu glavarstvu in okrajnemu glavarstvu v Celju (15. januarja 1937). A ker ni bilo

pravega odziva, je 9. avgusta 1938 mesto ponovno poskusilo s spomenico; poslalo jo je: ministrstvu za trgovino in industrijo, za gozdove in rudnike, za socialno politiko in narodno zdravje; kraljevi upravi Dravske banovine; rudarskemu glavarstvu v Ljubljani; okrajnima glavarstvoma v Celju in Slovenj Gradcu; turističnemu svetu Dravske banovine v Ljubljani; higienskemu zavodu v Ljubljani ter tujsko-prometnima zvezama za Slovenijo v Ljubljani in za mariborsko oblast v Mariboru.

V tej spomenici so natančno razložili problematiko onesnaženja ter prosili in zahtevali naslovljenec, da:

- poostrijo nadzor nad odplakami industrijskih podjetij in premogovnikov;
- strogo ukrepajo proti onesnaževalcem Savinje;
- prepovedo pranje premoga rudnikoma v Zabukovici in Libojah;
- obnovijo zahtevo za novo čistilno napravo pri Woschnaggovi usnjarni, če obstoječa ne bo ustrezala zahtevam;
- obravnavajo onesnaženje Savinje in njenih pritokov prednostno in tako omogočijo Celju obdržati status turističnega kraja.

Spomenico so končali s pozivom: *"Mestni svet celjski ponovno apelira na podporo vseh kompetentnih oblastev in jih prosi za energično pomoč, sklicujoč se na dejstvo, da mesto Celje s čisto Savinjo stoji in pade."*⁶⁶

Prizadevanja društva za lepo in za človeka prijazno okolje je prekinila druga svetovna vojna.

⁶⁵ ZAC, MOC II, fasc. 24, izvleček iz zapisnika javne seje celjskega mestnega sveta, 8. 4. 1938.

⁶⁶ ZAC, MOC II, fasc. 4, Spomenica mestnega sveta celjskega, 9. 8. 1938.

Pogled na piransko pristanišče sredi 20. stoletja (ZAL, PozII/F, 2).